

РОЗДІЛ 3 ТЮРКСЬКІ МОВИ

УДК 811.512.161'36

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.21>

КОНЦЕПТ *ЕМЕК (ПРАЦЯ)* У ТУРЕЦЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ CONCEPT *ЕМЕК (LABOR)* IN TURKISH LINGUISTIC CULTURE

Сорокін С.В.,

*orcid.org/0000-0001-5014-8415**кандидат філологічних наук, професор,**декан факультету східної і слов'янської філології, професор кафедри тюркської філології
Київського національного лінгвістичного університету*

Тарасенко Е.О.,

*orcid.org/0000-0002-4315-7214**студентка IV курсу факультету східної і слов'янської філології
Київського національного лінгвістичного університету*

Дослідження лінгвокультурних концептів останніми роками становить доволі популярний і продуктивний напрям лінгвістичних досліджень, який має чимало adeptів і так само чимало критиків. На наш погляд, лінгвоконцептологія має право на існування як окрема лінгвістична дисципліна, адже лексичний та паремійний матеріал, досліджений на ґрунті концептуального аналізу, дає нам змогу "зануритися" у світобачення й навіть менталітет людей, які належать до іншої культури, об'єктивованої відповідно іншою мовою. Водночас лінгвоконцептуальне дослідження може мати й суто практичну мету, яка полягає у групуванні й аналізі конкретного мовного матеріалу, що може мати користь, зокрема, під час навчання іноземної мови. Чимало adeptів цього підходу, і ми поміж них, стверджують, що мова є одним із засобів і способів, причому ключовим, відбиття етнонаціональної свідомості, а окремі мовні реалізації, подібно до цеглинок, складаються в єдине ціле, що в лінгвокогнітивній парадигмі традиційно отримує назву "мовна (концептуальна) картина світу". У представленій статті йдеться про вербалізацію концепту ЕМЕК (ПРАЦЯ), який входить до ключових аксіологічних концептів турецької лінгвокультури. На основі лексикографічних джерел методом суцільної вибірки визначено ключове слово-номінант, а також інші слова-номінанти досліджуваного концепту, побудовано номінативне поле концепту, встановлено фразеологічні одиниці й побудовано паремійне поле концепту. На основі одиниць паремійного поля методом концептуального аналізу встановлено диференційні ознаки концепту ЕМЕК (ПРАЦЯ). Під час дослідження, крім власне методу концептуального аналізу, ми вдавалися до методу суцільної вибірки з використанням лексикографічних джерел, методу польового моделювання (змодельовано номінативне, дериваційне, пареміологічне поля), методу концептуального аналізу для встановлення диференційних ознак концепту, що є предметом дослідження.

Ключові слова: турецька мова, концептологія, концептуальна картина світу, концепт ПРАЦЯ, паремії.

The study of lingua-cultural concepts in recent years became a popular and productive area of linguistic research, which has many adherents as well as many critics. In our opinion, linguistic conceptology has the right to exist as a separate linguistic discipline, because the study of lexical and phraseological material based on conceptual analysis allows us to delve into the worldview and even the mentality of people who belong to a different culture which is objectified accordingly by a different language. At the same time, lingua-conceptual research can also have a purely practical purpose, which is to group and analyze specific language material, and this can be useful particularly when teaching a foreign language. Many adherents of this approach, and we among them, argue that language is one of the crucial means of the reflection of ethno-national consciousness, and separate linguistic realizations, like bricks, are formed into a single whole, which in the lingua-cognitive paradigm is sometimes named "the linguistic (conceptual) picture of the world" or "the linguistic worldview". This research paper deals with the verbalization of the concept ЕМЕК (LABOR), which is one of the key axiological concepts of the Turkish linguistic culture. Based on lexicographic sources, the name-word, as well as other representative-words of the studied concept were determined, the nominative field of the concept was constructed, phraseological units were identified and listed, and the phraseological field of the concept was constructed. According to the units of the phraseological field the differential features of the concept ЕМЕК (LABOR) were established by the method of conceptual analysis. During the research, in addition to the method of conceptual analysis, the complete picking-out method based on lexicographic sources was used for the identification of the name-word, representative-words and paroemias, and the field modelling method was used for modelling nominative, derivational, phraseological fields.

Key words: the Turkish language, conceptology, conceptual worldview, concept LABOR, paroemias.

Питання взаємозв'язку мови, людської свідомості й культури, дослідження особливостей перцепції та інтерпретації свідомістю індивідуума навколишнього світу привернуло значну увагу науковців наприкінці минулого сторіччя. Стрімкий розвиток когнітивної науки й формування принципів антропоцентричності стимулювали розвиток нових напрямів у мовознавстві: когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології, психолінгвістики, лінгвоконцептології.

Становленню когнітивної лінгвістики як окремого мовознавчого напрямку, який зародився лише у 70–80-х рр. ХХ ст., сприяли праці таких американських учених, як: Н. Хомський, Дж. Лакофф, Р. Лангакер (Ленекер), Р. Джекендофф, Л. Талмі, У. Чейф, Ж. Фоконье, М. Джонсон. Значний внесок у вивчення концептології і лінгвокультурології зробили українські лінгвісти, зокрема: І. О. Голубовська, А. С. Зеленько, С. А. Жаботинська, О. С. Снітко, В. В. Жайворонок, А. М. Приходько, Т. А. Космеда, Т. В. Монахова, Л. А. Лисиченко, Т. П. Вільчинська, Т. В. Радзівська, О. О. Селіванова та інші науковці. Аналізові концептів присвячені праці польської лінгвістки А. Вежбицької, варто згадати й про таких турецьких лінгвістів, як Нермі Уйгур, Доган Гюнай, Маджит Гьокберк, Доган Аксан, Бозкурт Гювенч, Шюкрю Уналан та інші, які зробили значний внесок у дослідження взаємозв'язку мови, мислення і культури (детальніше про це див. [6]). Фундаментальні доробки згаданих учених становлять теоретичну основу нашого дослідження.

У парадигмі антропоцентризму мова розглядається не лише як засіб комунікації, а й як засіб вираження думок та внутрішнього світу як окремого індивідуума, так і всього етносу. Основними поняттями, якими оперує цей напрям, є концептуальна (мовна) картина світу, а також концепт як основна одиниця національного менталітету (етнолінгвальної свідомості). Мова, як зазначає турецький лінгвіст Мухаррем Ергін, – це живий організм, який має свої закони й розвивається лише в межах цих законів, система “таємних домовленостей”, основу якої було закладено невідомо коли; це “соціальний інститут, сплетений зі звуків” [15, с. 23].

Концепти постають як абстрактні ментальні утворення, ментальні образи, що мають закріплені за собою мовні репрезентанти. Багатогранний та абстрактний характер концептів зумовлює наявність значної кількості різноманітних визначень, типологій та класифікацій. Концепт *ЕМЕК (ПРАЦЯ)* має антропоцентричну природу, вхо-

дить до соціально-культурної категорії концептів і загалом є універсальною категорією, притаманною кожному народові. Праця – одна з умов існування та розвитку людства. Водночас у різних культурах праця може мати відмінний асоціативний фон. Отже, **актуальність дослідження** зумовлена значимістю концепту *ЕМЕК (ПРАЦЯ)* для будь-якої культури, зокрема й турецької. Названий концепт є одним із ключових, базових концептів, які, на нашу думку, є важливими для розуміння цінностей будь-якого етносу.

Мета дослідження полягає у встановленні особливостей вербалізації концепту *ЕМЕК* і визначенні диференційних ознак цього концепту у турецькій лінгвокультурі. Реалізація мети нашого дослідження передбачає використання таких методів: метод суцільної вибірки, який застосовується для добору фактичного матеріалу дослідження; метод компонентного аналізу, який передбачає аналіз та виявлення змісту семантичних складників лексичних одиниць; метод концептуального аналізу, що полягає у здійсненні семантичної інтерпретації концепту й дозволяє розкрити національно-культурні особливості народу; метод моделювання полів, який слугує способом упорядкування сукупності мовних засобів, які об'єктивують (вербалізують) концепт, шляхом побудови номінативного поля.

Кожен концепт маркується національно-етнічною специфікою. Обраний нами для дослідження концепт *ЕМЕК (ПРАЦЯ)* зараховуємо до ключових концептів – концептів-констант будь-якої культури, зокрема турецької. Дослідження обраного концепту через вивчення лексико-фразеологічної системи турецької мови дає змогу зазирнути у складні когнітивні процеси моделювання та осмислення дій турецького етносу.

Ядерна структура концепту ЕМЕК: номінація, етимологія та дериваційне поле. Праця – це конститутивна умова життєдіяльності людства, яка реалізується у соціокультурному континуумі. Як ми вже наголошували вище, цей лінгвокультурний концепт має неабияку значущість для національної самосвідомості, а отже, концепт *ЕМЕК (ПРАЦЯ)* є одним із базових концептів для турецького етносу. Зміст та об'єм концепту встановлюється шляхом побудови номінативного поля.

Першим етапом нашого дослідження є визначення ядерної структури концепту. Принагідно згадаємо, що в українській тюркології уже наявне дослідження концепту *ПРАЦЯ*. Н. В. Сіленко у своїй статті [5] досліджує концепт *ПРАЦЯ* у турецькій мовній картині світу шляхом визна-

чення способів представлення концепту через паремії у турецькій мові. Дослідниця визначає як основне слово-репрезентант концепту лексему *iş*, а також вказує його три синоніми – *emek*, *çalışma*, *işçilik* [5, с. 148]. На наш погляд, у згаданій праці авторка значно звузила зміст концепту, а визначивши як його слово-номінант лексему *iş*, яка обмежена у своїх семантичних й функціональних потенціях (це, швидше, *робота*, ніж *праця*), "відсікла" цим значну кількість іманентно властивих концептові диференційних ознак. Вважаємо більш правомірною думку про те, що концепт ПРАЦЯ репрезентується у турецькій мові лексемою-номінантом *emek*, а сам концепт налічує двадцять номінацій. Отже, ядром і ключовим словом-репрезентантом концепту слід вважати лексичну одиницю *emek*.

Згідно з дефініціями, які подає Турецький тлумачний словник, *emek* – це: 1) фізичні й розумові зусилля, які докладаються для виконання певної роботи; 2) трудовий процес, до якого людина свідомо долучається задля досягнення певної мети і який як змінює її природні та соціальні рамки, так і змінюється сам; 3) довга та виснажлива, копітка робота [14, с. 705].

Очевидно, що заголовне слово-найменування концепту не вичерпує мовних засобів його об'єктивації: "відмінною особливістю реалізації концептуальних систем у мові є водночас той факт, що один і той самий зміст може бути переданий у мові альтернативними засобами" [3, с. 8]. Методом суцільної вибірки ми встановили двадцять лексичних одиниць, які є прямими вербалізаторами концепту ЕМЕК. Навколоядерну зону концепту складають дванадцять лексем: *çalışma* (робота, праця), *iş* (робота, праця), *gayret* (зусилля), *say* (заст. робота, праця), *amel* (дія, виконувана робота), *edim* (дія, виконувана робота), *zahmet* (клопіт, праця, труднощі), *çaba* (зусилля), *ceht* (заст. зусилля), *efor* (зусилля), *hımet* (праця, зусилля), *güçlük* (клопіт, труднощі).

Ще вісім лексем ми відносимо до периферії концепту: *iş* (робота, праця), *mesai* (робота, праця), *iş gücü* (робота, справи, зайнятість), *eser* (праця; зазвичай позначає результат праці), *meşgale* (робота, зайнятість), *uğraş* (робота, заняття, зайнятість), *meşguliyet* (зайнятість, стан зайнято-сті), *uğraşı* (зайнятість).

Розглянувши дібрані лексеми, можемо дійти висновку, що концепт ЕМЕК характеризується за двома параметрами: праця як "зусилля, які докладаються для виконання певної роботи чи досягнення певної мети" та праця як "робота, справи, діяльність, зайнятість". Також принагідно заува-

жимо, що лексему *iş* ми віднесли як до наволоядерної зони концепту, так і до його периферії. Це обґрунтовується тим, що лексема *iş* містить семантичні ознаки обох зазначених груп: *iş* як "*emek, güç harcayarak yapılan çalışma*" (праця, зусилля) та *iş* як "*görev, mesai*" (робота, обов'язок).

Визначивши поняттєвий субстрат концепту, який складають наведені вище визначення та лексичні одиниці, вбачаємо необхідність у з'ясуванні внутрішньої форми концепту ЕМЕК – етимології ключового слова-репрезентанта. Для цього звернімося спершу до етимологічного словника турецької мови [10], який фіксує, що лексема *emek* походить від дієслів *irmek* (бути, перебувати в дії) та *ermek* (працювати, зріти, витратити сили). З плином часу відбулося випадіння звуку "r" і слово набуло форми *imek/emek*. Фонетичні зміни спричинили й семантичні, тому це слово набуло нового значення – "сили, які витрачаються під час виконання якоїсь роботи, виконана робота" [39, с. 107]. У тезаурусі Ф. Менінського (1680 рік) лексема *emek* дефінується як *zahmet, uzun süren ağır iş* – клопіт, складнощі, тривала тяжка робота, а етимологічний словник Ж. Клосопа (1972 рік) фіксує лексему *emgek* та її дефініцію *ağrı, sızı, ağır iş* – біль, тяжка робота [12, с. 715].

Існує кілька різних припущень стосовно етимології слова *emek*: 1) слово *emek* походить від давньотюркського слова *emgek* "*zorluk, zahmet, eziyet*" (складнощі, труднощі, страждання) і його було утворено від дієслова *emgemek* – "*zorluk çekmek, göğüslemek*" (мати труднощі, стикатися з труднощами) за допомогою давньотюркського афіксу +Uk; 2) це слово було утворено від давньотюркського дієслова *emtek* за допомогою афіксу +I(g) [8]. Цікавим є припущення про те, що в лексемі *emek* присутній кореневий зв'язок, наявний між лексемами *em* (ілаç = ліки) та *emtek* (ковтати). Тут простежується зв'язок між афіксом *-ek* та дієсловом *emtek*. Афікс *-ek* раніше був одним з активних словотворчих афіксів давньотюркської мови, який називає не лише якість, а й ім'я, місце, де відбувається якась дія, приміром: *geçtek* (проходити) – *geçek* (перехід – місце, де проходять), *durmak* (стояти) – *durak* (зупинка – місце, де стоять); відповідно *emtek* (ковтати) – *emek* ("місце, де ковтають") [10, с. 107].

Інше джерело [9] фіксує вживання лексеми *emekli* у тезаурусі Ф. Менінського у значенні *zahmetli, zor* (складний) та вживання лексеми *emekli* у значенні *mütekkat* (пенсіонер), яке було утворене під час процесу пуризації арабо-перських запозичень, започаткованого Турецьким лінгвістичним товариством наприкінці 1920-х рр.

У фундаментальній праці турецького лінгвіста Х. Н. Оркуна [11], яка присвячена транскрипції та перекладу Орхонських написів, надібуємо використання таких лексем, як *ämğäk* (*emgek*) – *emek*, *mihnet* (праця, труднощі), *ämğätmek* (*emgetmek*) – *emek çekdirmek*, *zahmet vermek*, *yormak* (примушувати когось багато працювати, завдавати труднощів, втомлювати) [11, с. 793], *ömälâmek* (*emelemek*) – *emeklemek* (докладати зусиль) [11, с. 829].

Проаналізувавши словники, ми також побудували дериваційне поле ядра досліджуваного концепту. Нам пощастило виявити такі деривати ядерної зони концепту *ЕМЕК*: *emekçi* (працівник), *emekli* (пенсіонер; складний, той, що потребує зусиль), *emeksiz* (легкий, той, що не потребує зусиль), *emektar* (ветеран; досвідчена у якійсь справі людина), *emektaş* (колега, компаньйон). Також ми проаналізували та визначили деривати складників навколоядерної і периферійної зони концепту *ЕМЕК*: *amele* (працівник, робітник), *amelî* – (той, який стосується роботи; практичний), *amelimanda* (непрацездатний), *ameliye* (процес, робота), *edimli* (той, хто має справи; той, який діє), *edimsel* (фактично здійснений, практично виконаний), *gayretkeş* (заст. працюючий, стараний), *gayretli* (працюючий, стараний), *gayretsiz* (той, який не працює, не докладає зусиль), *işçi* (працівник, робітник), *işçilik* (робота, праця; плата за роботу), *işgüzar* (вправний, здібний; надокучливий, той, хто втручається у справи за відсутності потреби), *zahmetli* (складний, виснажливий, той, який вимагає неабияких зусиль), *zahmitsiz* (легкий, той, який не вимагає зусиль).

Концепт ЕМЕК та наукова термінологія. У лексичному фонді турецької мови за останні 60–80 років відбулися значні зміни у процесі термінологізації: як результат процесу пуризації арабсько-перських запозичень у турецькій мові відбулася заміна довгих описових конструкцій-термінів характерних для османської мови, на турецькі відповідники [7, с. 160]. На нашу думку, терміни є важливою частиною дослідження будь-якої мови, адже термінологічна лексика не часто трапляється у повсякденному мовленні. Зважаючи на те, що праця є соціальним поняттям, на одному з етапів нашого дослідження вважаємо за потрібне визначити зафіксовані у словниках колокації із заголовним словом-ім'ям концепту *ЕМЕК*. Так, звернувшись до турецького словника наукових термінів [13], ми встановили терміни-словосполучення, які містять лексему *emek*: *emek ktlığı* – дефіцит/ нестача робочої сили, *emek monopolü/ emek tekeli* – монополія на ринку праці, *emek piyasası* –

ринку праці, *emek talebi/ emek istemi* – попит на робочу силу, *emek toplumbilimi* – соціологія праці, *emek verimliliği* – продуктивність праці, *emek yoğun teknoloji* – технологічна трудомісткість, *emek-kit ülkeler* – країни, які мають дефіцит робочої сили, *emek değer kuramı* – трудова теорія вартості, *emekçi sınıfı* – робітничий клас, *emekdışı gelir* – [нетрудовий] незароблений дохід, *emek devir oranı* – коефіцієнт плинності кадрів, *emek ekonomisi* – економіка праці, *emek fazlası* – надлишок робочої сили, *emek göçü* – трудова міграція, *emek hareketliliği/ emek mobilitesi* – трудова мобільність/ мобільність робочої сили, *birikmiş emek* – матеріальне виробництво (праця, яка перетворилася на товар у результаті матеріалізації), *birincil emek piyasası* – первинний ринок праці, *dolaylı emek* – непряма праця, *duygusal emek* – емоційна праця (за теорією Arlie Russell Hochschild), *eviči emek/ yeniden üretici emek* – репродуктивна [домашня] праця, *tersine dönen emek sunumu* – реверсована пропозиція праці/ пропозиція праці, що відхилена (ситуація, коли зростає рівень заробітної плати й відповідно збільшується кількість праці, яку надає індивід, однак у якийсь момент заробітна плата продовжує підвищуватися, а кількість праці з боку індивіда зменшується), *usuz emek ülkeleri* – країни, які мають дешеву робочу силу, *ücretli emek* – наймана праця/ робота за наймом, *vasıflı emek* – кваліфікована праця/ кваліфікована робоча сила, *vasıfsız emek* – некваліфікована праця/ некваліфікована робоча сила.

Лексико-фразеологічне (паремійне) поле концепту ЕМЕК. Дослідження паремійного фонду мови є невід'ємною частиною лінгвокультурологічного аналізу концептів. Вважається, що носій мови вбачає у компонентах фразеологізму закодовану інформацію та культурний смисл, який “вчитується” носієм зі слів-компонентів фразеологізму у процесі його відтворення та сприйняття [2, с. 36]. Фразеологічне значення містить не стільки ознаки нині пізнаних реалій, скільки відношення до вже пізаного, виражаючи різноманітні об'єкти інтроспекції (емоції, психічний стан тощо) [1, с. 19–20]. Іншими словами, фразеологічні одиниці є кристалізованими дискурсивними знаками, які об'єктивують певну предметно-референтну ситуацію й така об'єктивація має дві площини: мовну (ФО дорівнює певному концепту) і мовленнєву (ФО висвітлює якусь рису концепту) [4, с. 112]. Методом суцільної вибірки нами було виділено дев'яносто п'ять ФО. Здійснивши аналіз дібраних ФО, ми визначили їхні когнітивні (диференційні) ознаки, закодовані в їхній семантиці.

Зважаючи на дві групи лексем, які ми виділили вище й які формують досліджуваний концепт, ми так само можемо поділити фраземи на дві групи. До першої належать ті, які експлікують працю як “зусилля, які докладаються для певної справи чи мети”: *çaba göstermek, emek harcamak, emeği geçmek, gayret göstermek/ sarf etmek, gayretine dokunmak, zahmetine değmek, zahmet etmek, zahmete girmek* та деякі інші. Друга група відповідно розкриває таке значення праці, як “робота, справи, діяльність”: *gayret dayıya düşmek* (робота лишилася тому, хто зможе впоратися), *işi başından aşmak* (мати дуже багато роботи), *iş bilmek* (знати свою справу), *iş çıkarmak* (зробити багато роботи), *iş görmek* (працювати), *işten güçten vakit bulamamak* (через велику кількість роботи не мати вільного часу), *işi gücü bırakmak* (покинути роботу або діяльність), *mesai uarmak* (працювати понаднормово за додаткову плату) та інші.

Праця як універсальна категорія розглядається у турецькій культурі передусім як умова прожиття, головна годувальниця людини: *Çalışan kazanır* – Хто працює, той і їсть. *Emek olmadan yemek olmaz* – Без праці не буває їжі. *İşsizlik fakirliğin anahtarıdır* – Неробство – ключ до бідності. *Çalışmaya utanan aç kalır* – Той, хто лінується працювати, залишається голодним. *Gayret komaz adamı* – Завзяття й старанність не залишать людину в біді й труднощах. *Çalışan el, tok karın üzerindedir* – Той, хто працює, ситий. *Sen işlersen mal işler, insan öyle genişler* – Якщо ти працюєш, то й статки працюють, людина так багатіє. Простежується спонука до усвідомлення того, що бездіяльність це найгірше, а отже, потрібно сміливо та завзято братися за роботу: *Bir işe başlamanca uçlanmaz* – Доки не почнеш роботу, вона не просунеться. *Çalışmakla her iş biter* – Будь-яка справа завершується завдяки праці. *Sen işten korkma, iş senden korksun* – Ти не бійся роботи, нехай робота боїться тебе. *En kolay iş yemek, çığnemededen utulmaz* – Найлегша робота – їсти, але не прожувавши, не проковтнеш. *Zahmetsiz bal yenmez* – Не попрацювавши, мед не їдять. *Zahmetsiz lokma utulmaz/ Zahmetsiz lokma yenmez* – Не доклавши зусиль, шматок їжі не проковтнеш. *Çalışkan çiftçi, yağarsa tarladakinden, yağmazsa ambardakinden kazanır* – Працьовитий фермер, якщо йде дощ, отримує прибуток з поля, якщо ж дощ не йде, то отримує прибуток з амбару. *Çalışkanlık baht getirir, tembellik taht götürür* – Працьовитість приносить вдачу, а лінощі віддаляють від престолу.

Праця виявляє людину та її характер, її ставлення до роботи демонструє її справжню цін-

ність: *Adamın iyisi işbaşında belli olur* – Людина найкраще пізнається в роботі. *İş insanın aynasıdır* – Робота – дзеркало людини. Так само не слова виявляють людину, а її робота, адже людину судять за її справами: *Söz ne kadar ucuz ise iş o kadar pahalıdır* – Наскільки дешевим є слово, настільки дорогою є робота. *Hayvan ölür semeri kalır insan ölür eseri kalır* – Помирає кінь – залишається сідло, помирає людина – залишаються її справи.

Робота, виконана з поспіхом, спричиняє невдачі й помилки: *Acele işe şeytan karışır* – У квапливу справу біс втручається. *Acele işin sonu pişmanlıktır/ nedamettir* – Результат спішно зробленої справи – шкодування. Важливо робити справи поступово, приділяючи кожній із них достатньо уваги: *Bir işi bitirmeyince bir işe koşma* – Не завершивши одну справу, не берися за іншу. *Temiz iş altı ayda çıkar* – Для гарної роботи півроку строку. *Sabreyle işine, hayır gelsin başına* – Май терпіння у роботі – матимеш вдачу. Безсумнівно, в очах Аллаха праця має велику цінність: *Allah gayret edenin yardımcısıdır* – Аллах допомагає тим, хто старається. *Çalışmak ibadetin yarısıdır* – Праця – це половина молитви. *Çalışan kul mahrum kalmaz* – Раб [Божий], який працює, не залишиться обділеним.

Часом праця та умови прожиття бувають украй складними: *Bir günlük rızık için iki gün çabalamağalıdır* – Хтось має працювати два дні задля прожитку на один день. Загалом праця не буває легкою, вона завжди передбачає докладання неабияких зусиль, інакше неможливо досягти бажаного результату: *Zahmetsiz rahmet olmaz* – Без зусиль не буде спокою. *Zahmetin noktası kalkınca rahmet olur* – Коли крапка над проблемами забирається, вони стають спокоєм. Останній фразеологізм цікавий тим, що у старому письмі, заснованому на арабсько-перській графіці, літери *z* і *ğ* були дуже схожими, однак з мала зверху крапку. Водночас можна простежити, що якою тяжкою не була б праця, турецькі прислів'я нагадують, що чесність і старанність під час виконання роботи завжди на першому місці: *Beşe çalış, üçe çalış, hiçe çalış* – Працюй за п'ять акче, за три і за ніщо. *Yarın ölecekmiş gibi ibadet et, hiç ölmeyecekmiş gibi çalış* – Молися так, немов помреш завтра, працюй так, немов не помреш ніколи. *Hile ile iş gören mihnet ile can verir* – Хто працює, обманюючи інших, той помирає у труднощах й муках. Осуд нечесності й безсовісності простежується й у фраземі *emek düşmanı* – ворог праці – це той, хто не віддає належне людям, які працюють і стараються, не захищає працівників і ставиться до

них несправедливо. Загалом у турецькій культурі значна увага приділяється тому баченню, що працьовитість і старанність усе подолають: *Çalışkan dağları aşar; tembel yolları şaşar* – Працьовита людина подолає гори, а ледача заблукає. *Gayret her müşkülü yener* – Зусилля перемаже будь-які труднощі. *Ceht ve sabır ile sıçan tahtayı deler* – Із зусиллям і терпінням миша прогризає дерево.

Водночас інколи простежується осуд марної роботи, адже будь-яка праця має бути спрямована на певний результат: *Boşuna çalışmak akıntıya kürek çekmek olur* – Працювати даремно – немов веслувати проти течії. *Çabalama ile çarık yırtılır* – Із зусиллям взуття рветься. *Kuru gayret, çarık eskitir* – Марні зусилля лише зношують взуття. Той, хто намагається силою виконати неможливу роботу, зазнає збитків, а його зусилля будуть марними. Тут цікавою є також фраза *sağdıç emeği* (букв. *sağdıç* – свідок на весіллі) – марно витрачені зусилля, які залишилися без винагороди, а також фразеологізм *emeği sağdıç emeğine dönmek* – не отримати винагороду за працю, марно витратити зусилля. Отже, можна зробити висновок, що марно витрачена праця має свої наслідки в житті людини, адже така ситуація може її неабияк засмутити та спричинити відчуття жалю. Відповідно потрібно знати свою справу й не втручатися у те, що не по силах: *Aşını, eşini, işini bil* – Знай що їси, з ким дружиш і що робиш. *Boyundan büyük işlere girişme* – Не намагайся зробити те, що тобі не під силу. *Harman dövmek keçinin işi değil* – Це не робота кози хліб молотити. *İş bilenin, kılıç kuşananın* – Робота того, хто її знає, меч того, хто вміє з ним управлятися. *İşini bilmeyen kasap ne bıçak kor ne masat* – М'ясник, який не знає своєї роботи, не має ані наточеного ножа, ані точила

для ножів. *Çabalama kaptan ben gidemem* – Не старайся, капітане, я не зможу піти.

Попри всі тяготи, які приносить праця до життя, вважається водночас, що саме праця повертає людину до життя, зцілює її та дає наспрагу рухатися далі: *Adamı iş öldürür, iş adamı diriltir* – Праця вбиває людину, але праця й повертає людину до життя. *İş insanın kalayı* – Робота – це олово для людини. Під час роботи тіло й розум розвиваються, зміцнюються та покращуються у всіх відношеннях. Для того, щоб робота була виконана якнайкраще, необхідно вдень працювати, а вночі відпочивати: *Gece işi kör işi* – Робота, зроблена вночі, немов робота сліпого.

Висновки. Аналіз лексичного й паремійного матеріалу, що номінує концепт *ЕМЕК (ПРАЦЯ)* у турецькій лінгвокультурі, дозволяє нам вивести низку диференційних рис цього концепту й зробити висновки щодо того, як саме представники турецької лінгвокультури сприймають і розцінюють працю і її місце в житті людини. Отже для турка праця – це: 1) годувальниця людини й джерело достатку; 2) безупинна старанність та завзяття; 3) дзеркало людини, вияв її особистості; 4) служба Богу; 5) чесність й сумлінність; 6) знання своєї справи досконало; 7) “еліксир” життя для людини. Праця – це зусилля, які потрібно докладати до будь-якої справи; зусилля з метою добування прожитку чи виконання релігійних обов'язків; зусилля, спрямовані на розвиток суспільства; зусилля, без докладання яких неможлива реалізація своїх прагнень. Серед перспектив подальших досліджень – дослідження інших концептів турецької лінгвокультури, насамперед тих, що входять до групи аксіологічних концептів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології. Харків : Вища школа, 1987. 135 с.
2. Гапченко О. А. Фразеологічні одиниці як фрагмент національної мовної картини світу. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство, мовознавство, фольклористика*. 2008. Вип. 19. С. 35–37.
3. Кононенко В. І. Концепти українського дискурсу : Монографія. Київ; Івано-Франківськ : Плай, 2004. 248 с.
4. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.
5. Сіленко Н. В. Вербалізація концепту ПРАЦЯ в турецькій мовній картині світу. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2015. Вип. 5(1). С. 146–150.
6. Сорокін С. В., Безручко Є. О. Вербалізація аксіологічного концепту KADER (ДОЛЯ) у турецькій мовній картині світу. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 23. Т. 2. С. 171–177.
7. Aksan D. Türkçenin sözvarlığı. Ankara : Engin Yayınevi, 2004. 249 s.
8. Çağdaş Türkçenin Etimolojisi / Ed. Sevan Nişanyan. URL: <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/emek> (дата звернення: 17.03.2023).
9. Etimoloji Türkçe. URL: <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/emek> (дата звернення: 17.03.2023).
10. Eyüboğlu İ. Z. Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü. İstanbul : Sosyal Yayınlar, 1988. 406 s.
11. Orkun H. N. Eski Türk yazıtları. Ankara : Yükseköğretim Kurulu; Türk Dil Kurumu Yayınları, 1994. 962 s.

12. Tietze A. Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati. İstanbul : Simurg, 2002. 763 s.
 13. Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü. URL: <http://terim.tuba.gov.tr/> (дата звернення: 17.03.2023).
 14. Türkçe Sözlük. C. 1. Ankara : Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998. 1136 s.
 15. Yazoğlu R. Dil-Kültür İlişkisi. *Ekev Akademi Dergisi (Sosyal Bilimler)*. Erzurum : EKEV Yayınları, 2002. 6. yıl. Sayı 11. S. 21–43.

УДК 811.512.161'36

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.22>

СЕМАНТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ТУРЕЦЬКИХ ФРАЗЕЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ КОМПОНЕНТОМ *ВОДА*

SEMANTIC CLASSIFICATION OF TURKISH PHRASEOLOGICAL UNITS WITH COMPONENT *WATER*

Тімкова Т.М.,

orcid.org/0000-0002-1711-056X

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри тюркської філології

Київського національного лінгвістичного університету

Федченко К.Л.,

orcid.org/0009-0003-5842-5466

студентка I курсу другого магістерського рівня вищої освіти

факультету східної і слов'янської філології

Київського національного лінгвістичного університету

Дослідження присвячено системному підходу щодо дослідження семантичних відношень у системі турецьких фразеологічних одиниць, що містять у своєму складі компонент ВОДА.

Фразеологічна одиниця є немодельованим словосполученням, пов'язаним семантичною єдністю. У мовленні така єдність не створюється, а відтворюється в готовому вигляді і функціонує як єдиний член речення.

У фразеології існує багато класифікацій сталих сполук. В основу їх покладено різне розуміння обсягу цієї галузі лінгвістики та різні критерії класифікації. Беручи до уваги семантичну єдність компонентів у ідіоматичному вислові розглядаємо саме семантичну класифікацію фразеологічних одиниць. З-поміж вчених, що розробили семантичні класифікації фразеологізмів, можемо назвати Ш. де Баллі, О. Аксоя, Л. Шубаси Узун, Л. Булаховського, І. Покровську тощо. За основу дослідження беремо класифікації І. Покровської, Я. Бечко та Т. Тоненчук, а саме: групування турецьких фразеологічних одиниць з компонентом ВОДА на основі подібності значень стійких сполук.

Фразеологічні одиниці займають значний пласт лексики турецької мови. Саме в них відображаються матеріальна та духовна культура народу, зокрема його глибинна історія і багатство мови. Вода – це основа для всього живого, тому у турецькій культурі їй надають великого значення, зокрема, це відображено і у чисельній кількості фразеологічних одиниць із компонентом ВОДА.

Матеріалом дослідження слугували 103 фразеологічні одиниці із компонентом ВОДА, які у результаті семантичного аналізу, було розподілено на дванадцять семантичних груп на основі подібності значень стійких сполук. Найбільш чисельними групами фразеологічних одиниць стали такі, що описують працю (23%) а також відносин між людьми та їх ставлення один до одного (20%), звідки витікає висновок, про вплив соціального, культурного та історичного контексту турецькомовного суспільства на природу їх походження фразеологічних одиниць із компонентом ВОДА.

Ключові слова: фразеологізм, ідіома, семантична єдність, семантика, семантична класифікація.

The article is devoted to a systematic approach to the study of semantic relations in the system of Turkish phraseological units, which contain the WATER component.

A phraseological unit is an unmodeled word combination connected by semantic unity. Such kind of unity is not created in speech, but it is reproduced in a finished form and functions as a single member of a sentence.

There are many classifications of constant expressions in phraseology. They are based on different understandings of the scope of this field of linguistics and different classification criteria. The semantic classification of phraseological units is investigated considering the semantic unity of the components in an idiomatic expression. Among the scientists who developed semantic classifications of phraseological units, we can mention S. de Balli, O. Aksoy, L. Shubasi Uzun, L. Bulakhovskiy, I. Pokrovskaya, etc. We take the classifications of I. Pokrovskaya, Y. Bechko and T. Tonenchuk as the basis of the study, namely: the grouping of Turkish phraseological units with the WATER component based on the similarity of the values of stable compounds.